

УДК 343.948

Н.А. ПАНЬКО, Донецький національний університет

ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА

Ключові слова: доказування, судова експертиза, висновок експерта, доказове значення

Доказування у кримінальному процесі містить гносеологічний (встановлення зв'язків між даним явищем, фактом і іншими фактами і явищами, які його обґрунтовують), інформаційний (виявлення, обробку інформації, відомостей про факти, що пов'язані з розслідуваною подією), тактико-криміналістичний (оперування доказами, застосування їх у певних цілях – як проміжних, так і кінцевих), процесуальний (збирання, дослідження, оцінка і використання доказів, що здійснюється відповідно до кримінально-процесуального законодавства) аспекти [1, с.12; 2, с.117]. Відповідно до ч.1 ст.65 КПК України доказами в кримінальній справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно-небезпечного діяння, провину особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного розв'язання справи. Фактичні дані визначаються як відомості про факти, які одержані в установленому законом порядку [1, с.90-91]. Але слідчий, особливо на початковому етапі розслідування, оперує не стільки доказами, а більшою мірою слідами злочину, в яких міститься інформація про властивості об'єктів та ознаки їх взаємодії. Ця інформація, за своїм прихованим характером, не завжди може застосовуватися безпосередньо органами дізнання, слідства та суду. Тому для введення її до процесу доказування потребується залучення спеціальних знань. Основним засобом отримання доказів за допомогою таких знань, згідно зі ст.75 КПК України є судова експертиза. Висновок експерта визнається джерелом доказів у

справі [3, с.700]. Він містить не тільки певні відомості про факти, але й повідомляє ті дані зі спеціальної галузі знань, на підставі яких експерт дійшов своїх висновків [1, с.195]. Таким чином, висновок експерта набуває доказового значення в системі доказів у кримінальній справі.

Доказовому значенню результатів експертизи приділяли увагу вчені Т.В. Авер'янова [4], Н.П. Майліс [5], Ю.К. Орлов [6], О.Р. Россинська [7], З.В. Макарова [8, с.47-50] та ін. Однак, зміст цієї характеристики висновку експерта до сьогодні залишається не визначеним. Тому ціль статті – визначити зміст доказового значення як характеристики висновку експерта. Дослідження проводилося теоретичним методом, робота спрямована на вироблення практичних рекомендацій для слідчого (суду) з оцінки висновку експерта в системі доказів у кримінальній справі. Новизна роботи полягає у виокремленні суб'єктивної складової в змісті доказового значення, а також у конкретизації ролі експерта в забезпеченні цієї характеристики результатів експертизи.

Таким чином, доказове значення встановлених експертом фактичних даних являє собою самостійну характеристику, яка не співпадає з їх достовірністю та іншими властивостями. Доказове значення висновку експерта залежить від логічної форми висновку: висновок про наявність певного факту чи обставини має більшу доказову цінність, ніж висновок про можливість їх існування [6, с.152]. Із ст.67 КПК України виходить, що цей показник якості доказу обов'язково пов'язаний із сукупністю доказів, зібраних у справі. Тобто, значення висновку експерта не може розглядатися окремо від інших доказів, воно визначається тільки у контексті конкретної справи та зібраних у неї інших фактичних даних. Сукупність наявних доказів може мати значення для прийняття рішення слідчим (судом) про винуватість особи у вчиненні злочину тільки тоді, коли ця сукупність у своєму завершальному вигляді виключає можливість як додаткових версій, так

і інших тверджень, тобто певний висновок є єдиним і причинно-зумовленим [1, с.107]. Ю.К. Орлов правильно зауважує, що доказове значення висновку експерта визначається його відносністю, допустимістю, достовірністю [9, с.129, 131-132]. Таким чином, значущість (сила) доказу – це його доказова цінність, вагомість, переконливість.

На сучасному етапі в практику судової експертизи впроваджується складне обладнання, новітні методики, і все це робить висновок експерта більш складним, впливає на процес його оцінки [1, с.203; 9, с.133]. Цю думку можна продовжити, вказавши, що різні характеристики експертних методик також зумовлюють його доказове значення. Тобто, висновок експерта в процесі його оцінки слідчим (судом) вважається відповідним до певного ступеню доказового значення не тільки у співставленні з іншими доказами, але й у залежності від його власних якостей, таких як характеристики обраних експертом методик та здатність слідчого (суду) уявити результати їх застосування. Доказове значення експертизи зумовлене конкретними обставинами справи, тобто важливістю фактичних даних по справі, які підлягають установленню. Таким чином, результатам експертизи притаманне доказове значення як джерелу доказів в системі інших доказів у кримінальній справі, так і завдяки властивостям змісту висновку експерта.

Доказове значення результатів експертизи визначається ще й формою проміжних та кінцевих висновків, на що вказують Ю.К. Орлов, Т.В. Авер'янова, інші автори [10, с.12; 11, с.30-33; 12, с.315]. Класифікація таких висновків повною мірою представлена в роботах Ю.К. Орлова [10, с.436; 11, с.30-33]. Так, використання категоричного висновку експерта, який установив природу та сутність об'єкта, що є доказом у справі, зазвичай не складає особливих труднощів. У цьому випадку слідчий, переконавшись в обґрунтованості результатів експертизи, має змогу використати їх у повному обсязі для встановлення обставин, які підлягають доказуван-

ню. Однак, на практиці виникають труднощі при встановленні слідчим або судом доказового значення вірогідних висновків експерта, або висновків про загальну групову чи родову належність. Віднесення досліджуваного об'єкта до певної групи (роду, виду, класу) проводиться на підставі класифікаційних та інших ознак, притаманних групі, роду, виду, класу. Причому для цього необхідна наявність не просто збігу окремих ознак групового значення, але їх комплексу, який достатньою мірою характеризує конкретну групу об'єктів [12, с.103]. Т.В. Авер'янова звертає увагу на проблему встановлення доказового значення альтернативних, умовних і вірогідних висновків [4, с.315]. Альтернативний висновок формулюється тоді, коли експерту не вдалося дійти до єдиного варіанту рішення, у зв'язку з чим підсумком дослідження стало кілька таких варіантів. Доказове значення такого висновку полягає в тому, що він обмежує кількість варіантів, які перевіряються, підвищує значущість тих, що залишилися, а іноді дозволяє проведенням відповідних слідчих дій дійти однозначного висновку шляхом виключення інших варіантів. Експертні висновки, які містять альтернативні підсумки, цілком можна використовувати за умови їх відповідності наступним вимогам [10, с.13]: а) у висновку повинні бути перераховані всі варіанти, інакше висновок стає невизначеним, тому що не заперечує існування й іншого припущення; б) перераховані у висновку варіанти мають бути взаємовиключними; в) вказані у висновку варіанти повинні бути членами класу одного рівня; г) висновок будується тільки за типом суджень дійсності, окрім випадків, коли експерт спеціально вирішує питання про фізичну можливість події.

Умовним називається висновок, в якому істинність твердження ставиться в залежність від конкретної умови. Такий висновок може мати доказове значення тільки тоді, коли її наявність підкріплюється іншими доказами [13, с.237]. Однак ця умова встановлюється та обґрунтовується матеріалами

справи, які не увійшли до предмету експертного дослідження.

Можливість використання вірогідних висновків обговорювалась у науковій літературі протягом багатьох років. На сьогодні переваги набрала позиція О.Р. Шляхова, який правильно вказує, що такий висновок експерта відрізняється від попередньої гіпотези більшою обґрунтованістю результатами досліджень, тому що він базується не тільки на загальних ознаках (родових, видових), а й на декількох окремих ознаках (особливостях), але яких, на думку експерта, недостатньо для стверджувальної відповіді [14, с.104]. Суттєвою ми вважаємо думку В.Я. Колдіна, що та чи інша форма висновку експерта сама по собі не означає його істинність або хибність, і що питання про істинність вірогідного висновку експерта вирішується в результаті його перевірки і оцінки в системі всіх зібраних у справі доказів [15, с.195]. Крім того, важливою обставиною також є те, що експерт не виключає самої можливості певного факту. Узгоджуючись з доказами, які стосуються того ж факту, такий висновок виключає сумніви щодо повноти дослідження, які можуть виникнути в тому випадку, якби експертиза не проводилась зовсім. Вірогідний висновок експерта можна використовувати в обвинувальному висновку для демонстрації міри узгодженості всіх доказів про факт, що перевірявся, відсутності протиріч між ними, тобто для обґрунтування слідчим своїх власних висновків [16, с.73]. Також треба брати до уваги, що на початку розслідування, коли слідчий володіє обмеженою інформацією, то вірогідний висновок експерта може стати на пригоді для встановлення окремих обставин, ознак злочину або прикмет злочинців. Таким чином, вірогідний висновок експерта має орієнтує значення, і від нього не варто відмовлятися. На думку Ю.К. Орлова, вірогідні висновки, за своєю логічною природою тотожні непрямим доказам [10, с.124]. На відміну від інших непрямих доказів такий висновок створюється тільки експертом, тому що без інтерпретації з позицій спеціаль-

них знань проміжні дані в подальшому процесі доказування використовуватись не можуть. Відмінність полягає тільки в суб'єкті формулювання вірогідного висновку. В одному випадку ним є експерт, у другому – слідчий. Тобто, як вважає Ю.К. Орлов, в логічному відношенні принципових розбіжностей між вірогідним висновком і будь-яким непрямим доказом немає [10, с.129]. Вірогідність ґрунтується на оцінці експертом встановлених фактів, а оцінка розуміється філософами як об'єктивно-суб'єктивна категорія, сутність якої полягає у співставленні об'єкту дослідження стандартам та еталонам, якими користується суб'єкт [17; 18, с.147]. Тобто, вірогідний висновок експерта містить певну суб'єктивну складову, що відображає ступінь внутрішнього переконання експерта щодо результатів проведених ним досліджень. Тоді як будь-який доказ у кримінальному процесі – це факт об'єктивної дійсності, і він не містить суб'єктивних елементів. Ми підтримуємо думку науковців, які розрізняють поняття вірогідного висновку та непрямих доказів: непрямий доказ являє собою конкретний встановлений факт, хоча він прямо і не вказує на шукані обставини, а вірогідний висновок становить тільки припущення про існування такого факту [19, с.120]. В науковій літературі сформульовані основні умови існування вірогідних висновків. До них належать такі: 1) вірогідний висновок надається експертом, коли підстави його формулювання потребують для свого тлумачення спеціальних знань. Якщо вірогідний висновок може бути сформульований на основі цих даних самим слідчим (судом), то експерт давати такий висновок не може; 2) вірогідний висновок експерта повинен бути обґрунтованим, тобто базуватися на достатній сукупності достовірно встановлених проміжних даних; 3) такий висновок ґрунтується на достатнього ступеня вірогідних фактах, що встановлюються експертом. Інакше йому слід відмовитися від надання висновку [10, с.137].

Доказову значущість може мати також не-

гативний висновок про групову належність об'єкту [20, с.5], якщо він виключає даний факт із числа доказів. Наприклад, у разі встановлена відсутності співпадіння групових ознак почерку особи, що перевіряється, то на підставі такого висновку експерта-почеркознавця вона може виключатися слідчим із числа підозрюваних.

Розглянувши вплив видів висновку експерта на доказове значення результатів судової експертизи, звернемося до ще однієї їх властивості – аргументованості. Ю.К. Орлов відносить аргументованість до основних характеристик висновку експерта, які визначають його доказове значення [6, с.148]. Т.В. Авер'янова звертає увагу, що в дослідницькій частині висновку експерт повинен надати аналіз та синтез результатів досліджень, обґрунтування встановленим фактичним даним, представити наукове пояснення властивостей, які встановлюються дослідженням об'єктів. У тексті свого висновку експерт має представити аргументовану оцінку результатів проведених досліджень, а також аргументувати зроблені висновки. Висновок експерта як процесуальний документ відображає підстави до внутрішнього переконання експерта, що сприяє формуванню внутрішнього переконання слідчого (суду) про доказове значення цього джерела доказів. Доказове значення висновку експерта полягає й в тому, що він перешкоджає слідчому (суду) приймати необґрунтоване рішення у справі, а також унеможливує відхилення результатів експертизи без достатніх на це підстав.

У науковій літературі підкреслюється, що висновки експерта мають бути викладеними простою мовою, зрозумілою не тільки для спеціаліста, а й для будь-якого учасника судочинства [21, с.161-162]. Інакше, для оцінки слідчим доказового значення встановлених експертом фактів та обставин потребується додатковий допит експерта чи проведення інших слідчих дій [6, с.151].

У філософській літературі аргументація визначається як переконання інших осіб че-

рез обґрунтування правильності своєї позиції [22]. На нашу думку, проблема аргументованості висновку експерта набуває ваги у забезпеченні правильного його сприйняття при встановленні доказового значення слідчим (судом). Аргументація розглядається як комплексне явище, яке містить діалектичне об'єднання процесів – внутрішнього, який складається з отримання аргументів, формування внутрішнього переконання про предмет аргументації, прийняття рішення про необхідність аргументування, та зовнішнього, який складається із взаємодії судового експерта з іншими учасниками кримінального процесу з метою переконання їх у правильності своєї позиції. Із такого погляду виходить, що завдання аргументації – створити переконливий вплив за рахунок достовірності аргументів, їх несуперечливості, достатності та послідовності їх надання. У процесі аргументації діють закони логіки, що робить її упорядкованою та детермінованою. Впливовими в аргументації експертом результатів проведених досліджень набувають аспекти контекстний, оцінний, модальності, ілюстративний [23].

Узагальнюючи наведені думки науковців, ми пропонуємо таке визначення доказового значення висновку експерта – ця характеристика відображає його місце в системі інших доказів у справі, а також рівень аргументованості висновку експерта та його сприятливості до розуміння слідчим (судом), іншими учасниками кримінального процесу. Доказове значення має враховуватися слідчим при оцінці висновку експерта в системі доказів у кримінальній справі.

Доказова значущість результатів експертизи зумовлюється не тільки їх місцем в системі інших доказів у справі, але й залежить від змісту висновку експерта, якостей описання в ньому перебігу та результатів досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-

- практичний посібник / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – К. : КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2006. – 272 с.
2. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
3. Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н. В. Жорин. – М. : Юр. лит., 1973. – 736 с.
4. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза: курс общей теории / Т. В. Аверьянова. – М. : Норма, 2006. – 480 с.
5. Майлис Н.П. Введение в судебную экспертизу. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004. – 112 с.
6. Орлов Ю. К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном судопроизводстве / Ю. К. Орлов. – М. : Ин-т повышения квалификации Российского федерального центра судебной экспертизы, 2005. – 264 с.
7. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. – М. : Норма, 2005. – 656 с.
8. Макарова З. В. Доказательственное значение заключения эксперта по уголовным делам // Теория и практика судебной экспертизы в современных условиях : материалы международной науч.-практ. конф. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – 560 с.
9. Виницкий П. В. Экспертная инициатива в уголовном судопроизводстве / П. В. Виницкий, С. Л. Мельник. – М. : Изд-во «Экзамен», 2009. – 382 с.
10. Орлов Ю. К. Формы выводов в заключении эксперта (методическое пособие) / Ю. К. Орлов. – М. : ВНИИСЭ, 1981. – 160 с.
11. Орлов Ю. К. Заключение эксперта и его оценка по уголовным делам / Ю. К. Орлов. – М. : Юрист, 1995. – 64 с.
12. Скорик Н. В. Использование следователем и судом заключения эксперта о групповой принадлежности / Н. В. Скорик // Современные тенденции развития судебной экспертизы вещественных доказательств и пути внедрения новых физических, химических и биологических методов исследования в экспертную практику: материалы Всесоюз. науч. конф. – М. : Изд-во ВНИИСЭ, 1972. – С. 103-106.
13. Сахнова Т. В. Судебная экспертиза / Т. В. Сахнова. – М. : Городец, 1999. – 368 с.
14. Шляхов А. Р. Структура экспертного исследования и гносеологическая характеристика выводов эксперта-криминалиста / А. Р. Шляхов // Труды ВНИИСЭ. – 1972. – Вып. 4. – С. 3-112.
15. Колдин В. Я. Судебная идентификация / В. Я. Колдин. – М. : ЛексЭст, 2002. – 528 с.
16. Горбачев А. В. Об использовании фактов, установленных экспертом, для обоснования выводов в обвинительном заключении / А. В. Горбачев // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1970. – Вып. 7. – С. 71-74.
17. Ивин А. А. Основание логики оценок / А. А. Ивин. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1976. – 230 с.
18. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
19. Бурков И. В. Заключение эксперта как вид доказательств / И. В. Бурков, А. В. Мурзиков. – Владимир : Изд-во «Транзит-Икс», 2001. – 150 с.
20. Сегай М. Я. Актуальные проблемы установления групповой принадлежности материалов (веществ) в теории и практике судебной экспертизы / М. Я. Сегай // Материалы науч. конф., посвященной вопросам установления групповой принадлежности вещественных доказательств в практике судебной экспертизы. – К. : Юридическая комиссия при СМ УССР, 1963. – С. 3-17.
21. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : учебно-практическое пособие / М. Г. Щербаковский. – Харьков : Эспада, 2005. – 544 с.
22. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. – К. : КГУ им. Тараса Шевченко, 1997. – 300 с.
23. Моїсєєв О. М. Аспекти аргументації висновку експерта / О. М. Моїсєєв // Теорія

та практика судової експертизи і криміналіс- | тики. – 2006. – Вип. 6. – С. 136-143.

Панько Н. А. Доказове значення висновку експерта / Н. А. Панько // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 409–414 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09pnazve.pdf>

Визначається зміст доказового значення як характеристики висновку експерта, яке відображає його місце в системі інших доказів у справі, а також рівень аргументованості висновку експерта та його сприятливості до розуміння слідчим (судом), іншими учасниками кримінального процесу.

Панько Н.А. Доказательственное значение заключения эксперта

Определяется содержание доказательственного значения как характеристики заключения эксперта, которая отражает его место в системе других доказательств в деле, а также уровень аргументированности заключения эксперта и его пригодности для понимания следователям (судом), другими участниками уголовного процесса.

Panko N.A. Evidential Significance of the Expert's finding

The author defines the substance of the evidential significance as one of the characteristics of the expert's finding which reflects its place in the system of the evidences in the case. It also characterizes the argumentation of the expert's finding and its appropriateness as to the understanding by the court, investigators and other participants of the criminal procedure.